

TÜRKİYE’ DEKİ KOOPERATİF ÜST ÖRGÜTLERİNİN (BÖLGE BİRLİKLERİNİN) SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Nilüfer SERİNİKLİ*
İlknur KUMKALE**

ÖZET

Araştırmanın konusunu oluşturan Türkiye’deki tarım ve tarım dışı kooperatif birliklerine yönelik anket çalışması yapılmış ve birliklerin sorunları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun için, Türkiye’nin 7 bölgesinde faaliyetlerini devam ettiren tarım ve tarım dışı kooperatif birliklerine yönelik olarak tam sayım yapılmıştır (yapı ve pancar ekicileri kooperatif birlikleri hariç). Türkiye’de var olan 188 tarım ve tarım dışı kooperatif birliğinden 133’ü anketi yanıtlamıştır. Araştırma sonuçlarına göre, üst birliklerde en önemli sorun finansman olduğu görülmüştür. Bunu sırasıyla mevzuat sorunu ve ortakların ilgisizliği sorunu izlemiştir. Bu sorunları çözmek için mevzuat yetersizliği ve karmaşıklığının giderilmesi, üst örgütlenmesini tamamlamamış veya hala üst örgütlere ortak olmamış kooperatiflerin üst örgütlenmesini tamamlaması, yönetim ve finansmanına kooperatif ve üst örgütlerinin sahip olacağı bir “Kooperatifler Bankasının” kurulması ve ortakların kooperatiflerine bağlılığını arttırmak için, ortaklara yönelik eğitimler verilmesinin gerekli olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, Örgütlenme, Birlik.

PROBLEMS AND SOLUTION OFFERS OF COOPERATIVE ASSOCIATIONS (LOCAL UNIONS) IN TURKEY

ABSTRACT

Questionnaire study has been conducted for agricultural and non-agricultural cooperatives in Turkey that is research subject and has been attempted to exhibit

---

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Uzunköprü Meslek Yüksekokulu, nserinikli@hotmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ilknurkumkale@trakya.edu.tr

problems of Unions. Thus complete inventory has been counted for agricultural and non-agricultural cooperatives (excluding building cooperatives and beet cooperatives association) at 7 geographical regions of Turkey 133 cooperative unions have answered questionnaire from 188 agricultural and non-agricultural cooperative unions that existing in Turkey. According to research results, finance is the most important problem of local unions. It is followed by Legislation insufficiency and indifference of partners. In order to solve those problems, insufficiency and complexity of legislation should be removed. Cooperatives that have not become partner to Local Associations yet or cooperatives that nonconsummation their organization, should complete their organization. It's been detected that it is necessary to train partners to improve loyalty and to establish Bank of Cooperatives that cooperatives and Local Unions will run management and finance.

Key Words: *Cooperative, Organization, Union.*

1. GİRİŞ

Türk örf, adet, gelenek ve görenekleri incelendiğinde kooperatifçilik benzeri faaliyetlerin ülkemize yabancı faaliyetler olmadığı görülmektedir. Eski zamanlardan beri ortak çamaşırhane ve ortak fırın kullanma, ortak çoban tutma ve benzeri faaliyetlere rastlanmaktadır (Kara, 2003: 7).

Türkiye’de kooperatifçilik hareketi, 1863 yılında Mithat Paşa tarafından kurulan ve geliştirilen “Memleket Sandıkları” denemesi ile başlamıştır. Ancak, kurulan Sandıklar görevlerini gereği gibi yerine getiremediklerinden dolayı kaldırılmışlardır. Gerçek anlamda bugünkü kooperatifçilik hareketi, Cumhuriyet’ in ilanından sonra 1935 yılında Büyük Önder Atatürk’ ün öncülüğünde 2834 Sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu” ve 2836 Sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanun” larının çıkartılmasından sonra başlamıştır. Ancak, 1935 yılından günümüze kadar birçok yasal ve kurumsal değişikliğe uğrayan ve gelişen kooperatifçilik hareketi, sayı olarak belli bir gelişme göstermişse de, finansman, denetim, üst örgütlenme, eğitim ve araştırma, mevzuat, halkın kooperatifçilik konusunda bilinçlendirilmemesi, herhangi bir ön araştırma yapılmadan kooperatiflerin kurulması, devlet-kooperatif ilişkilerinin düzensizliği ve hükümet politikalarının uygulanmasında karşılaşılan aksak politikalar gibi sorunlar nedeniyle (İnan, 2008: 253), ülkemizde kooperatifçilikten beklenen amaçlar henüz gerçekleşmemiştir. Gerek tarım kooperatifleri, gerekse tarım dışı kooperatifler, üretici ve tüketiciye kooperatifçiliğin yararlarını ulaştıramamışlardır. Özellikle aracılık ve tefecilik savaşımında, yoksullukla mücadelede, iç ve dış satımda,

sanayileşmede ve ülkenin demokratikleşmesinde kooperatifler yeterince etkili olamamışlardır (Mülayim, 2006: 583).

2. MATERYAL ve METOD

2.1 Materyal

Araştırmada kullanılan materyal, birincil ve ikincil verilerden elde edilmiştir. Araştırmanın birincil verilerini; Türkiye’deki tarım ve tarım dışı kooperatif üst örgütlerinde (bölge birliklerinde) ortak ve çalışanlar ile yüz yüze ve iletişim araçları (e-posta, mektup vb.) yoluyla yapılan anket çalışmasından elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Anketlerin, genelde kooperatif birlik başkanı ve kooperatif birlik müdürlerine yönelik yapılmasına özen gösterilmiştir. Ancak, bazı kooperatif birliklerinde başkan ve müdürlere ulaşamaması nedeniyle, anketler başkan yardımcısı, yönetim kurulu üyeleri, mühendis ve personelle yapılmıştır. Araştırmanın ikincil verileri ise; konu ile ilgili olarak daha önce yapılmış yerli kaynaklardan elde edilmiştir.

a. Yöntem

i. Verilerin Toplanması Aşamasında Uygulanan Yöntem

Araştırma kapsamında, Türkiye’nin 7 bölgesinde faaliyetlerini devam ettiren tarım ve tarım dışı kooperatif birliklerine yönelik olarak tam sayım yapılmıştır (yapı ve pancar ekicileri kooperatif birlikleri hariç). Yapı kooperatif birlikleri ile anket yapılmamasının nedeni, yapı bitiminde tapunun teslim edilmesi ile kooperatifin sona ermesidir. Ülkemizde pancar ekicileri kooperatif birliğinin bir tane olması analiz sırasında dengesizlik yaratmaktadır. Bu nedenle, pancar ekicileri kooperatif birliği ile anket yapılmamıştır.

Anket çalışmasının tarım ve tarım dışı kooperatif birliklerine yönelik yapılmasının nedeni; birim kooperatiflerden seçilen başkanların kooperatif birliklerini temsil etmesi ve kooperatif birliklerinin birim kooperatifler ile merkez birlikleri arasında yer almasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de varolan 188 tarım ve tarım dışı kooperatif birliğine ulaşılmak istenmiştir. Ancak bazı kooperatif birliklerinin kapanmak üzere olmasından ve bazılarının da anketi yanıtlamak istememelerinden dolayı,

toplam 133 anket tarım ve tarım dışı kooperatif birlikleri tarafından yanıtlanmıştır.

Tarımsal amaçlı kooperatif birliklerine gönderilen ve cevaplanan anket sayıları Çizelge 1.1’ de verilmiştir. Görüldüğü gibi, ülkemizde var olan 132 tarımsal amaçlı kooperatif birliğinden 94’ ü ankete yanıt vermiştir.

Çizelge 1.1. Tarımsal amaçlı kooperatif birliklerine gönderilen ve cevaplanan anket sayıları

Tarım Kooperatifleri	Gönderilen Anket Sayısı	Cevaplanan Anket Sayısı
Hayvancılık Koop. Böl. B.	33	18
Köy-Koop	20	14
Ormancılık Koop. Böl. B.	17	15
T. Satış Böl. B.	17	13
T. Kredi Böl. B.	16	13
Su Ürünleri Koop. Böl. B.	12	9
Sulama Koop. Böl. B.	10	8
Çay E. Koop. Böl. B.	7	4
Toplam	132	94

Çizelge 1.2.’ ye göre, ülkemizde var olan 56 tarım dışı kooperatif birliğinden 39’ u anketi cevaplamıştır.

Çizelge 1.2. Tarım dışı kooperatif birliklerine gönderilen ve cevaplanan anket sayıları

Tarım Dışı Kooperatifler	Gönderilen Anket Sayısı	Cevaplanan Anket Sayısı
Esnaf ve Kefalet Koop. Böl. B.	33	23
Motorlu T. Koop. Böl. B.	16	10
Tüketim Koop. Böl. B.	7	6
Toplam	56	39

Araştırma kapsamında kooperatifçilik ilkelerinin, kooperatif üst örgütlerinde uygulanıp uygulanmadığını incelemek için 5’ li likert ölçeğinden yararlanılmıştır (5: Tam olarak uygulanıyor, 1: Hiç uygulanmıyor). Çizelgenin değerlendirilmesi, ortalamaların yorumlanması ile yapılır. Eğer ortalama 3’ ün üzerinde bir değer çıkarsa sonuç olumlu, 3’ ün altında bir değer çıkarsa sonuç olumsuz olarak yorumlanır.

Türkiye’ deki kooperatifçilik hareketinin sorunlarını ortaya koymak amacıyla, tarım ve tarım dışı kooperatif birliklerinden anket yoluyla toplanan verilerin analizi için ortalamalardan yararlanılmıştır. Öngörülen sorunların

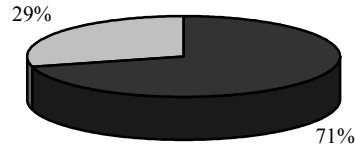
sıralamasında ağırlıklı ortalama puanlar etkili olmuştur. Bu puanların hesaplanmasında; en önemli sorun için en yüksek katsayı, en önemsiz görülen sorun için de en düşük katsayı verilmiştir. Anketlere verilen cevaplar ışığında her bir sorun için elde edilen frekanslar kendisine ait katsayı ile çapılarak ağırlıklı puan elde edilmiştir. Elde edilen puan, sorun sayısına bölünerek ortalama puanlara ulaşılmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

a. Kooperatif Üst Örgütlerinin (Bölge Birliklerinin) Kooperatif Çeşitlerine Göre Dağılımları

Araştırma kapsamında incelenen Bölge Birliklerinin kooperatif çeşitleri Şekil 1.1’ de verilmiştir. Görüldüğü gibi, Bölge Birliklerinin %70,7’ si tarımsal amaçlı kooperatif birliklerinden ve %29,3’ ü tarım dışı kooperatif birliklerinden oluşmaktadır. Bu durum, ülkemizdeki tarım kooperatiflerinin tarım dışı kooperatiflerine göre, sayısal olarak daha fazla geliştiğini göstermektedir.

Kooperatif Çeşitleri

■ Tarımsal Amaçlı Koop. Birl. □ Tarım Dışı Koop. Birl.

Şekil 1.1. Bölge birliklerinin kooperatif çeşitleri

Tarımsal amaçlı kooperatif birlikleri içerisinde en büyük payı %19,1 ile hayvancılık kooperatifleri bölge birlikleri alırken, en az payı %4,3 ile çay ekicileri istihsal ve satış kooperatifleri bölge birlikleri (Çay-Koop Bölge Birlikleri) almaktadır (Çizelge 1.3.).

Çizelge 1.3. Tarımsal amaçlı kooperatif birliklerinin çeşitlerine göre dağılımları (%)

Tarımsal Amaçlı Kooperatifler	Oran (%)
Hayvancılık Koop. Böl. Birliği	19,1
Ormancılık Koop. Böl. Birliği	16,0
Köy-Koop Birliği	14,9
T.Satış Koop. Böl. Birliği	13,8
Tarım Kredi Koop. Böl. Birliği	13,8
Su Ürünleri Koop. Böl. Birliği	9,6
Sulama Koop. Böl. Birliği	8,5
Çay E. Koop. Böl. Birliği	4,3
Toplam	100,0

Çay-Koop Bölge Birliklerinin diğer tarım kooperatif çeşitlerine göre daha az olmasının nedeni; Türkiye’ de çay ürününün Rize ili ve çevresinde yetiştirilmesi ve dolayısıyla bu kooperatiflerin sadece bu yörede kurulmuş olmasıdır.

Tarım dışı kooperatif birliklerinin %59’ unu esnaf kredi ve kefalet kooperatifleri bölge birlikleri, %25,6’ sını motorlu taşıyıcılar kooperatifleri bölge birlikleri ve %15,4’ ünü tüketim kooperatifleri bölge birlikleri oluşturmaktadır (Çizelge 1.4.).

Çizelge 1.4. Tarım dışı kooperatif birliklerinin çeşitlerine göre dağılımları (%)

Tarım Dışı Kooperatifler	Oran (%)
Esnaf ve Kefalet Koop. Böl. Birliği	59,0
Motorlu T. Koop. Böl. Birliği	25,6
Tüketim Koop. Böl. Birliği	15,4
Toplam	100,0

Tüketim kooperatiflerinin sayıca bu kadar az olmasının birinci nedeni, bazı istisnalar dışında ülkemizde halka dönük bir tüketim kooperatifçiliğinin

henüz gerçekleşmemiş olmasıdır. Mevcut tüketim kooperatifleri ise, bazı kamu kuruluşları, bankalar ve özel işyerlerinin bünyesinde bu kuruluşların personeline dönük hizmet götüren kooperatiflerdir.

Tüketim kooperatiflerinin sayıca az olmasının ikinci nedeni ise, tüketim kooperatiflerinin finansman yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu da, çoğunlukla işyeri düzeyinde örgütlenen tüketim kooperatiflerinin, fiyat avantajına sahip çok uluslu şirketler ve süper marketler karşısında rekabet şanslarını oldukça düşürmektedir (Mülayim, 2006: 525).

Tüketim kooperatifçiliğinin geliştirilebilmesi amacıyla; tüketim kooperatifleri ile üretim kooperatiflerinin “Kooperatifler Arası İşbirliği İlkesi”nden yararlanarak birlikte hareket etmeleri, tüketicilerde örgütlenme bilincinin yerleştirilmesi için eğitim verilmesi gerekmektedir. Böylece, tüketim kooperatiflerindeki ortak sayısı artacak ve bunun sonucunda finansman sorunu az da olsa çözülmüş olacaktır. Ancak, asıl finansman sorununun çözümü “Kooperatifler Bankası”nın kurulması ile giderilebilir.

b. Kooperatif Birlik Yöneticileri ve Çalışanların Sosyo-Ekonomik Nitelikleri

Kooperatif birlik yöneticilerinin ve çalışanlarının sosyo-ekonomik nitelikleri olan yaş, cinsiyet, eğitim durumları ve icra ettikleri görevleri bu başlık altında ele alınmaktadır.

i. Yaş

Araştırmaya konu olan tarım ve tarım dışı kooperatif birliklerinde ortak ve çalışanların %40’ı 41–50 yaş grubunda; %25’i 31–40 yaş grubunda; %23,4’ü 51–60 yaş grubundadır (Çizelge 1.5.).

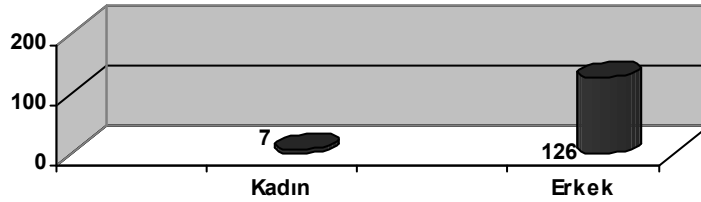
Çizelge 1.5. Ankete katılan ortak ve çalışanların yaşlarına göre dağılımları (%)

Yıl	Oran (%)
20-30 yaş	6,3
31-40 yaş	25,0
41-50 yaş	40,0
51-60 yaş	23,4
61 - + yaş	6,3
Toplam	100,0

Ankete katılanların %50'sinden fazlasını 31–50 yaş grubunun oluşturduğu görülmektedir. Bu durum, her iki kooperatif çeşidinde de alınan kararların uygulanması, yaşanan sorunların daha çabuk atılması, kooperatif faaliyetlerinin daha hızlı gerçekleşmesi ve teknolojiye ayak uydurulması açısından oldukça önemlidir.

ii. Cinsiyet

Ankete katılan ortak ve çalışanların cinsiyet dağılımları Şekil 1.2.'de verilmiştir. Ankete katılan 133 kişiden; 126'sı (%94,7) erkeklerden, 7'si (%5,3) ise kadınlardan oluşmaktadır.

Şekil

Şekil 1.2. Ankete katılan ortak ve çalışanların cinsiyeti

Türkiye'de çalışan kadın sayısının ve kadın kooperatiflerinin artış gösterdiği günümüzde, araştırmaya konu olan tarım ve tarım dışı kooperatif birliklerinde istihdam edilen kadın sayısının oldukça az olduğu gözlenmiştir. Bunun yanında, ankete katılan kadınlar kooperatif birliklerinde memur ve ziraat mühendisi olarak çalışmaktadırlar. Bu da, kadınların kooperatif üst birliklerine ortak olmadıklarını göstermektedir. Özellikle kırsal alanda yaşayan kadınların tarımsal faaliyetlerin her aşamasına katıldıkları düşünülecek olursa, kadınların kooperatiflere katılmaması bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

iii. Eğitim durumu

Kooperatife ortak ve kooperatifte çalışanların eğitim durumları incelendiğinde, katılımcıların %37,6'sı lise mezunu, %31,6'sı lisans

mezunu, %16,5' i ilköğretim mezunu, %12' si ön lisans mezunu ve %2,3' ü yüksek lisans mezunudur (Çizelge 1.6.).

Çizelge 1.6. Ankete katılan ortak ve çalışanların eğitim durumlarına göre dağılımı (%)

Eğitim Durumu	Oran (%)
İlköğretim	16,5
Lise	37,6
Ön Lisans	12,0
Lisans	31,6
Yüksek Lisans	2,3
Toplam	100,0

Görüldüğü gibi, ankete katılanların yarısından fazlasını ön lisans ve lisans mezunu oluşturmaktadır. Bu durum ankete katılanların eğitim düzeylerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

iv. Görevleri

Ankete katılanların kooperatifteki görevlerine göre dağılımları Çizelge 1.7.' de verilmiştir. Tüm kooperatiflerin ortalaması dikkate alındığında %51,9' unu başkan, %34,6' sını müdür ve %13,6' sını müdür yardımcısı, başkan yardımcısı, yönetim kurulu üyeleri ve diğer grubu (Ziraat mühendis, şef ve memur) oluşturmaktadır.

Çizelge 1.7. Ankete katılanların kooperatifteki görevlerine göre dağılımı (%)

Kooperatifteki Görevi	Tüm Kooperatifler (%)	Tarım Kooperatifleri (%)	Tarım Dışı Kooperatifler (%)
Başkan	51,9	56,4	41,0
Başkan yardımcısı	1,5	1,1	2,6
Yönetim kurulu üyesi	2,3	1,1	5,1
Müdür	34,6	28,7	48,7
Müdür yardımcısı	5,3	7,4	-
Diğer (.....)	4,4	5,3	2,6
Toplam	100,0	100,0	100,0

c. Kooperatif Birliklerinde Kooperatifçilik İlkelerinin Uygulanmasına İlişkin Analiz

Analiz sonuçlarına göre oluşturulan Çizelge 1.8.’ de kooperatifçilik ilkelerinin kooperatiflerde uygulanmaları, uygulanmalarının ortalamaları ve standart sapmaları verilmiştir.

Anket sonuçlarına göre, kooperatifçilik ilkeleri ankete konu olan tüm kooperatif birliklerinde uygulanmaktadır. Ancak, ortalama ve standart sapmalarına göre değerlendirildiğinde, en çok uygulanan ilkenin 4,53 ortalama ile “Gönüllü ve Serbest Giriş İlkesi” olduğu görülmektedir. Buna karşılık, olumlu olarak bakılan ancak en az ağırlığının olduğu ilke 3,97 ortalama ile “Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi”dir.

Bilgin ve Şaban (2008: 153–154) yaptıkları çalışmalarında “Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi”nin kooperatiflerde uygulanma yetersizliğini ortaya koymak amacıyla, kooperatif bilinci konusunda 1950’de yabancı bir uzman olan Colombain tarafından hazırlanan rapordan yararlanmışlardır. Colombain, raporunda tarım satış kooperatifleri hakkındaki düşüncelerini şöyle belirtmiştir; “çiftçi bu teşkilatları, mahsulleri için asgari fiyat temin etmek maksadıyla hükümet tarafından kurulmuş bir nevi sigorta olduğuna inanır. Fakat tüccar tarafından bir parça fazla fiyat teklifi karşısında kendini serbest kabul ederek bu serbestliği kullanır ve bilmeden kendi kooperatifini ihmal eder. Ne mevzuat ne de eğitim kooperatifin sermayeler birliği değil, bir insanlar birliği olduğu fikri yerleştirilememiştir”.

Çizelge 1.8. Kooperatifçilik ilkelerini uygulamalarına ilişkin betimsel istatistik

Kooperatif İlkeleri	Tam Olarak Uygulanıyor	Uygulanıyor	Kısmen Uygulanıyor	Çok Az Uygulanıyor	Hiç Uygulanmıyor	$\bar{X}$	Standart Sapma
	fi % fi	Fi % fi	Fi % fi	Fi % fi	fi % fi		
Gönüllü ve Serbest Giriş	86	35	3	7	-	4,53	0,788
Ortağın Demokratik Yönetimi	65,6	26,7	2,3	5,3	-	4,40	0,865
Ortağın Ekonomik Katılımı	75	42	6	7	1	4,13	0,976
Özerklik ve Bağımsızlık	57,3	31,6	4,5	5,3	0,8	4,13	1,048
Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme	42,1	39,1	7,5	9,8	0,8	3,97	0,944
Kooperatifler Arası İşbirliği	60	46	10	12	3	4,14	0,914
Toplumsal Sorumluluk	45,8	35,1	7,6	9,2	2,3	4,05	0,919
	38	68	9	15	1		
	29,0	51,9	6,9	11,5	0,8		
	52	59	8	13	-		
	39,4	44,7	6,1	9,8	-		
	46	56	19	9	1		
	35,1	42,7	14,5	6,9	0,8		

Araştırma sırasında da gözlemlenmiştir ki, ortakların kooperatifini bu şekilde ihmal etmeleri sadece tarım satış kooperatiflerinde değil, üretim ve pazarlama işi ile uğraşan tüm kooperatiflerde gerçekleşmektedir. Bu da, yeterli ürün alamayan kooperatif işletmenin kapasitenin altında çalışmasına ve ileriye dönük olarak zarar etmesine neden olmaktadır. Böylece ortaklar, kısa zamanda kârlı çıksalar da uzun zamanda zarar edeceklerdir. Bu durum, kooperatifçilik bilincinin oluşmamasından yani “Eğitim Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi”nin uygulanma yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Kooperatifçilik bilincinin ortaklarda oluşması için, üst örgütler tarafından birim kooperatif ortaklarına kooperatifçilik eğitimi verilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, 2005 yılında “Tarım Reformu Uygulama Projesi” (ARİP) kırsal kalkınma alt bileşenlerinden olan, “Çiftçi Örgütlerinin Kurumsal Güçlendirilmesi Projesi” (IRFO) yürürlüğe konmuştur (ARİP, 2009). Üst örgütler tarafından, kooperatif ortaklarına verilecek eğitimin yanında,

kooperatif çalışanlarına ve halka yönelik kooperatifçilik eğitimleri de verilmelidir.

Kooperatiflerin bu faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için, bir fon kurmaları gerekmektedir. Bu amaçla, 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun 94. Maddesinde kooperatifçiliği tanıtmak, eğitim ve organizasyonlarında yol göstermek, öğütleriyle yönetim ve faaliyetlerine yardımda bulunmak gibi hizmetler için kooperatiflerin yıllık bilançolarına göre hasıl olan müspet gelir gider farkının %1' i ilgili bakanlık emrinde bir fona yatırılması öngörülmüştür. Ancak, kooperatiflerin yıllık gelir gider olumlu farklarının %1' inin eğitim araştırma ve yayın faaliyetlerinde kullanılmak üzere "Türkiye Milli Kooperatifler Birliği"ne yatırılması gerekmektedir (Anonim, 2007: 3).

Kooperatif üst örgütleri tarafından verilen kooperatifçilik eğitiminin yanında, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinin, Ziraat Fakültelerinin ve Meslek Yüksek Okullarının ders programlarında kooperatifçilik konularına yer verilmeli, Meslek Yüksek Okullarının kooperatifçilik ön lisans programlarının sayıları artırılmalı (Rehber, 2011: 1), fakültelerde lisans düzeyinde kooperatifçilik bölümleri açılmalı, Almanya ve İngiltere' de olduğu gibi kooperatifçilik fakülteleri kurulmalı (İnan, 2008: 256) ve hatta ilkokuldan üniversiteye kadar bütün okul programlarında kooperatifçilik derslerine özel bir yer verilmeli (Mülayim, 2006: 605), Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi faal bir şekilde çalışmalarına başlamalı ve kooperatifçilik programından mezun olan öğrencilerin kooperatiflerde istihdam edilmesi konusunda yasa çıkarılmalıdır.

d. Kooperatif Birliklerinde Karşılaşılan Temel Sorunlar

Kooperatif birliklerinde karşılaşılan temel sorunların önem sırasına göre dağılımları Çizelge 1.9.' da verilmiştir. Tüm kooperatifler incelendiğinde kooperatiflerin temel sorunu "Finansman" olarak görülmektedir. Bunu "Mevzuat" ve "Ortakların İlgisizliği" izlemektedir. Yönetimden kaynaklanan yetersizlikler ise önemsiz sorun olarak görülmektedir. Bölge Birliklerinde karşılan sorunların önem sırasına göre dağılımları kooperatif çeşitlerine göre ayrı ayrı incelendiğinde, tarım dışı kooperatiflerde karşılan sorunlar; birinci sırada "finansman" sorunu, ikinci sırada "mevzuat" sorunu ve üçüncü sırada "ortakların ilgisizliği" gelmekte olup, en önemsiz olarak gördükleri sorun ise "üst örgütlenme" sorunudur. Tarım kooperatiflerinde ise birinci sırada "finansman" sorunu, ikinci sırada

“ortakların ilgisizliği” ve üçüncü sırada “mevzuat sorunu” gelmektedir. En önemsiz sorun olarak “yönetim yetersizliği” olduğu görülmektedir (Çizelge 1.9.).

Çizelge 1.9. Kooperatif birliklerinde karşılaşılan temel sorunların önem sırasına göre dağılımları

Karşılaşılan sorunlar	Tüm Kooperatifler		Tarımsal Amaçlı Kooperatifler		Tarım Dışı Kooperatifler	
	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan
Finansman	1	111,71	1	81,9	1	31,1
Mevzuat	2	80,29	3	57,6	2	25,9
Ortakların İlgisizliği	3	75,00	2	59,3	3	19,8
Eğitim ve Araştırma Yapılmaması	4	53,71	4	43,4	4	15,5
Rekabet Yetersizliği	5	45,43	5	39,4	6	11,5
Üst Örgütlenme	6	34,43	6	28,6	7	10,1
Yönetim Yetersizliği	7	30,43	7	24,8	5	13,5

Tarım satış kooperatiflerinin önemli sorunlarından bir tanesi ulusal düzeyde üst örgütlerinin olmamasıdır. Buna rağmen üst örgütlenme sorunu, 13 tarım satış kooperatif birliğinden 9’ u tarafından yanıtlanmazken, diğer 3’ ü bu sorunu 4. ve 5. sıraya koymuşlardır. Bu durum tarım satış kooperatif birlikleri yöneticilerinin ve çalışanlarının, üst örgütlenmenin yararlarını yeterince anlayamadıklarını göstermektedir. Oysaki tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilmesi ancak, Merkez Birliklerinin kurulması ile gerçekleştirilebilir. Ülkemizdeki kooperatiflerin etkin bir şekilde çalışabilmeleri için, kooperatiflerin bu sorunları bir an önce çözümlene yoluna gitmesi gerekmektedir.

e. Kooperatif Birliklerinde Karşılaşılan Temel Sorunların Nedenleri

Kooperatif birliklerinde karşılaşılan temel sorunların kaynağının önem sırasına göre dağılımları Çizelge 1.10.’ da verilmiştir.

Çizelge 1.10. Kooperatif birliklerinde karşılaşılan temel sorunların kaynağının önem sırasına göre dağılımları

Karşılaşılan sorunlar	Genel		Tarımsal amaçlı Kooperatifler		Tarım Dışı Kooperatifler	
	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan
Öz Sermaye ve Kredi Olanaklarının Yetersizliği	1	98,38	1	71,6	1	26,8
Mevzuat Yetersizliği ve Karmaşıklığı	2	81,50	3	58,6	2	22,9
Devletin Kooperatifçiliğin Gelişimini Desteklememesi	3	81,25	2	59,5	3	21,8
Ortaklarda Örgütlenme Bilincinin Olmaması	4	2,50	4	52,6	4	19,9
Eğitim Yapılamaması	5	48,00	5	34,6	5	13,4
Yönetimin Profesyonel Anlayışa Sahip Olmaması	6	43,38	6	30,8	6	12,6
Ortaklar. Yön.me katılmaması	7	38,63	7	28,6	7	10,0
Diğer (.....)	8	1,88	8	2,1	8	0,0

Tüm kooperatiflerde karşılaşılan sorunların nedenleri incelendiğinde “finansman yetersizliği” en önemli neden olarak görülmektedir. Bunu sırasıyla, “mevzuat yetersizliği ve karmaşıklığı”, “devletin kooperatifçiliğin gelişimini desteklememesi” izlemektedir. Tarım dışı kooperatiflerde de sorunların nedenleri aynı sırada gerçekleşirken, tarımsal amaçlı kooperatiflerde “devletin kooperatifçiliğin gelişimini desteklememesi” 2. sırada yer alan neden olarak belirtilmiştir (Çizelge 1.10). Bunda, devletin yıllardan beri tarım kooperatiflerine olan bakış açısı etkili olmaktadır. Kooperatifçiliğe siyasetin karıştırılması ve hükümetlerin izledikleri popülist politikalar nedeniyle, kooperatifçiliğin “Ortağın Demokratik Yönetimi” ve “Özerklik ve Bağımsızlık” ilkelerinin zedelenmesine neden olmaktadır (İnan, 2008: 133).

Özellikle yıllarca devlet güdümünde olan tarım satış ve tarım kredi (tarım kredi kooperatifleri 1995 yılında çıkarılan 553 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile oldukça demokratikleşmişlerdir) kooperatiflerine hükümet tarafından kooperatifçilik ve işletmecilikten anlamayan kişiler atanmış ve bunun sonucunda kooperatifçiliğin gelişimi engellenmiştir. Anayasada belirtilmesine rağmen, devletin kooperatifçiliği destekleyen belirgin ve net politikaları yoktur. Beş yıllık kalkınma plan ve programlarında, tarımla ilgili oluşturulan yasalarda örgütlenmenin ve kooperatiflerin önemi belirtilse de, uygulamada kooperatifçilik politikası

olarak ortaya çıkmamaktadır. Oysa Avrupa Birliği ülkelerinde kooperatifler gibi demokratik, özerk ve bağımsız örgütler kendilerine has karakteristikleri korunarak her açıdan desteklenmektedirler (İnan, 2008: 133). Devlet, kooperatiflerin gelişimine kadar geçen süre içerisinde onlara destek vermelidir. Ancak devlet, kooperatiflere destek verirken “Ortağın Demokratik Yönetim İlkesi”ni ve “Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi”ni zedelememesi gerekmektedir.

Kooperatifler, genellikle mali güçleri yetersiz kimselerin karşılıklı dayanışma esasına göre kurulmuş teşkilatlar olduğundan ortaklarına hizmet sunabilmesi için finansman yapılarının iyi olması ve bu bakımdan desteklenmesi gereklidir (Akin, 1993: 16). Ancak, gerek öz kaynaklarının yetersizliği gerek kredi olanaklarının yetersizliği nedeniyle finansman sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Kooperatiflerin öz kaynaklarının yetersizliği; ortakların düşük ortaklık payı yüklenmeleri, yüklenmiş oldukları bu düşük ortaklık paylarını bile tam olarak ödememeleri ve kooperatiflerde sermaye birikimini özendirici unsurların sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Kooperatiflerin kredi olanaklarının yetersizliği ise; kooperatifleri yeterli krediyle destekleyecek ve böylece kredi gereksinimlerini karşılayacak özel bir finansman kuruluşlarının olmaması ve finansman kuruluşları vasıtası ile mevduat kabul edememeleridir (Mülayim, 2006: 585).

Finansman sorununun çözümü için; ortaklık paylarının yasanın ön gördüğü oranlarda arttırılması, ödenmeyen ortaklık paylarının ödenmesi için ortaklara eğitim verilmesi ve kooperatiflerde “dönen fon” uygulamasının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Dönen fon uygulaması, kooperatifte ihtiyaç duyulan sermaye istenilen düzeye gelinceye kadar risturn ödemelerinin ertelenmesi veya sermayeye ödenen faiz ödemelerinin geciktirilmesi yada ortakların kooperatife teslim ettikleri ürün bedellerini belirli bir yüzdesinin alıkonulmasıyla kaynak yaratılmasıdır (İnan, 2008: 268). Ancak, finansman sorununun çözümünde en etkili yol, yönetim ve finansmanına kooperatiflerin ve üst örgütlerinin sahip olacağı bir “Kooperatifler Bankası”nın kurulması gerekmektedir (Mülayim, 2006: 586). Kooperatifler bankası, anonim şirket biçiminde örgütlenmelidir. Anonim şirket biçiminde kurulacak olan kooperatifler bankasına ülkemizdeki tarım ve tarım dışı tüm demokratik kooperatif ve üst örgütleri ortak olmalıdır. Ancak, yürürlükteki kooperatif yasalarına göre var olan kooperatiflerin en önemlileri (tarım kredi ve tarım satış kooperatifleri ve üst örgütleri) henüz tam özerk ve demokratik değildirler. Bu durum aynen sürdürükçe var olan

kooperatif ve üst örgütleri, bankanın tüm sermayesine sahip olsalar bile, devlet dolaylı yoldan kurulacak kooperatifler bankasının yönetimine egemen olabilir. Bu nedenle mevcut tarım kredi ve tarım satış kooperatiflerinin tam bağımsız ve demokratik kuruluşlara dönüştürülmeleri gerekmektedir. Ancak o zaman, sermaye ve yönetimine demokratik kooperatiflerin egemen olacağı gerçek bir kooperatifler bankası kurulmuş olur (Mülayim, 2006: 590).

Kurulacak olan kooperatifler bankası, her türlü bankacılık işlemlerini yapmalı ve ortak-ortak dışı tüm kooperatiflerden ve şahıslardan mevduat toplamalıdır. Ancak, sadece kooperatif ve üst örgütlerine (tercihen ortaklarına) kredi vermelidir (Mülayim, 1996: 12). Türkiye'nin her tarafına yayılmış bulunan tarım kredi kooperatifleri ile esnaf kefalet kooperatiflerinin, kooperatifler bankası sistemi içerisine sokulması gerekmektedir. Böylece, tarım kredi kooperatifleri bankanın köylerdeki şubeleri ve esnaf kefalet kooperatifleri de bankanın kent alanlarındaki küçük şubeleri haline geleceklerdir (Mülayim, 1996: 11).

Kooperatif üst örgütlerinde yaşanan diğer önemli bir sorun mevzuat yetersizliği ve karmaşıklığıdır. Ülkemizde kooperatifçiliği düzenleyen yasalar yetersiz, karışık ve önemli bir kısmı ise antidemokratiktir. 1935 yılında 2834 sayılı "Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu" ve 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" çıkarılmıştır. Bu yıldan itibaren tarım satış ve tarım kredi kooperatifleri devlet güdümlü kooperatifçiliği öngören bu iki özel yasaya göre kurulup işlemişlerdir. Ancak iki yasada demokratikleşme yönünde bazı değişiklikler yapılmıştır. Tarım kredi kooperatiflerinde 1972 yılında çıkarılan 1581 sayılı Yasa ile devlet güdümü kısmen kaldırılmış ve daha sonra 1995 yılında 1581 sayılı yasada 553 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede (KHK) yapılan bazı değişikliklerle oldukça demokratikleşmişlerdir. Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ise, devlet güdümü 2000 yılında çıkartılan 4572 sayılı Yasa ile oldukça azaltılmıştır. Ancak, yasayla oluşturulan "Yeniden Yapılandırma Kurulu" nedeniyle tümünden ortadan kaldırılmamıştır. Ancak eskiye göre devlet güdümü biraz daha azaltılmıştır.

Ülkemizde tarım kredi ve tarım satış kooperatifleri dışındaki tarım ve tarım dışı kooperatifler 1969 yılında çıkarılan 1163 sayılı Yasaya göre demokratik kooperatifler olarak kurulup işlemektedirler. Bütün bu değişik yasalardan dolayı, ülkemizde "devlet güdümlü" ve "demokratik" olmak üzere iki farklı tip kooperatif olgusu gözlenmektedir. Bu durum, karışıklıklara neden olmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de tarım ve tarım dışı tüm kooperatiflerin tek bir demokratik Kooperatifler Yasasına göre kurulup

işlemesi gerekmektedir. Bu amaçla 1163 sayılı Kooperatifler Kanununun demokratik yapısına dokunulmadan kooperatifçilik ilkelerini içerecek biçimde düzenlenmesi gerekmektedir (Mülayim, 2006: 608–609).

f. Kooperatif Birliklerinin Başarısını Etkileyen Faktörler

Kooperatif birliklerinin başarısını etkileyen çok sayıda faktör olmasına karşılık, en olumsuz etkileyen faktör %42,1 ile “finansman yetersizliği”dir. Bunu sırasıyla “devlet politikaları”, “kooperatifin rekabete açık olmaması”, “özel şirketlerin sıkı rekabeti”, “küreselleşme” ve “yeniliklerin izlenmeyişi” izlemektedir (Çizelge 1.11). Kooperatifler, hem kuruluşları sırasında hem de kurulduktan sonra faaliyetlerini gerçekleştirebilmek, büyüyüp, gelişebilmek için finansmana ihtiyaç duyarlar. Ancak, kooperatifçilik hareketi çok küçük birimlerin hakim olduğu fakir kesimlerin bünyesinde doğduğundan, yatırım ve işletme sermayeleri az ve yetersizdir (Çıkın ve Karacan, 1994: 100).

Çizelge 1.11. Kooperatif birliklerinin başarısını etkileyen faktörlere göre dağılımları (%)

Etkileyen Faktör	Oran (%)
Finansman yetersizliği	42,1
Devlet politikaları	36,8
Kooperatifin rekabete açık olmaması	6,8
Özel Şirketlerin sıkı rekabeti	5,3
Küreselleşme	4,5
Yeniliklerin izlenmeyişi	4,5
Toplam	100,0

Bu nedenle finansman yetersizliği, kooperatifin başarısını olumsuz etkilemektedir. Kooperatiflerin başarısını etkileyen ikinci faktör olan devlet politikaları ise, hükümetten hükümete farklılık göstermektedir. Zaman zaman kooperatifçilik, hükümet programlarında ağırlıklı olabilirken, kimi zaman fazla önemli bulunmamaktadır. Devlet ile kooperatifler arasındaki ilişkiler istikrarlı olmadığından, kooperatif hareketin gidişatında büyük inişler çıkışlar görülmektedir. Devletin kooperatiflerle olan ilişkileri; birim kooperatiflerin işlerini düzenlemek, yönlendirmek ve kontrol etmek olmayıp, eğitim programlarının sürdürülmesi, finansman kaynaklarının kurulup geliştirilmesi ve kooperatif üst örgütlerinin gelişimini sağlayıcı tedbirlerin alınması ve yasal düzenlemelerin yapılması şeklinde olmalıdır (Çıkın ve Karacan, 1994: 102).

g. Kooperatif Birliklerinde Yaşanan Sorunlara Çözüm Önerileri

Kooperatif üst örgütlerinde karşılaşılan sorunların en aza indirilmesi veya ortadan kaldırılması için, yapılması gerekenlerin önem sırasına göre dağılımları Çizelge 1.12’ de verilmiştir. Çizelge 1.12’ ye göre, kooperatiflerin sorunlarının ortadan kaldırılması için “kooperatifler bankasının kurulması” gerektiği görüşü birinci sırada yer almaktadır. Finansman sorunuyla doğrudan ilgisi olan bu görüşün gerçekleşmesi, kooperatiflerin en önemli sorunun büyük ölçüde çözülebileceği anlamına gelmektedir. Ancak, Türkiye’de devlete bağımlı olmayan bir kooperatifler bankasının kurulması için bazı önkoşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu koşullar, üst örgütlenmelerini tamamlamayan kooperatiflerin üst örgütlenmelerini tamamlanmaları ve kooperatif yasalarının tek bir yasa altında toplanması sağlanmalıdır (Koçtürk, 2005: 101).

Çizelge 1.12. Kooperatif birliklerinde yaşanan sorunlara çözüm önerilerinin önem sırasına göre dağılımları

	Genel		Tarımsal Amaçlı Kooperatifler		Tarım Dışı Kooperatifler	
	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan
Kooperatif bankasının kurulması	1	83,67	1	60,0	2	33,0
Kooperatifleri koruyan mevzuat değişikliği yapılmalı	2	81,17	2	57,5	1	34,3
Üst örgütlenmeye gidilmelidir	3	71,67	3	51,2	4	22,5
Profesyonel yöneticiler çalıştırılmalı	4	66,67	4	48,8	3	25,2
Dikey bütünleşme	5	42,50	5	30,8	5	18,7
Diğer (.....)	6	1,50	6	0,5	6	1,3

Anketi yanıtlayanlar kooperatifin sorunlarının çözümlenmesi için gerekli olan ikinci şartın, “mevzuat değişikliğinin yapılması” gerektiğini ve üçüncü sırada da “üst örgütlenmeye gidilmesi”nin gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Bu durum, kooperatifler bankasının kurulması için gereken şartların sağlanması açısından oldukça önemlidir. Ancak bu sayede

kooperatifler, küresel şirketler ile rekabet edebilir, pazar paylarını artırabilir ve ortaklarına daha iyi hizmetler sunabilirler.

4. SONUÇ

Bu araştırmada ülkemizdeki tarım ve tarım dışı kooperatif birliklerinin karşılaştıkları sorunları ortaya koymak amacıyla anket çalışması yapılmıştır. Yapılan incelemelerden şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Ankete katılan tüm kooperatiflerde kooperatifçilik ilkeleri uygulanmaktadır. Ancak “Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi” diğer ilkelere göre daha az uygulandığı gözlenmiştir. Kooperatif hareketinin başarıya ulaşmasında eğitimin önemli bir rolü bulunmaktadır. Özellikle diğer kooperatifçilik ilkelerinin tam olarak uygulanabilmesi için her şeyden önce “Eğitim, Öğretim ve Bilgilendirme İlkesi” uygulanmalıdır. Bu nedenle, ülkemizdeki kooperatiflerde bu ilkenin uygulanabilmesi amacıyla, kooperatif üst örgütleri tarafından ortaklara ve çalışanlara yönelik olarak eğitim verilmesi gerekmektedir. Bunun yanında, ilköğretimden üniversiteye kadar, okullarda kooperatifçilik eğitimine yer verilmeli, meslek yüksekokullarının kooperatifçilik ön lisans programları yaygınlaştırılmalı, kooperatifçilik fakülteleri kurulmalı, kooperatifçilik konusunda eğitim görmüş kişilerin kooperatiflerde istihdam edilmesi konusunda yasa çıkarılmalı ve kooperatifçilik konusunda daha fazla yayın çıkarılmalıdır.

Ankete katılan kooperatif birliklerinin en önemli sorunu “finansman”dır. Kooperatifler ekonomik işletmeler olup, faaliyetlerini gerçekleştirebilmek amacıyla finansmana ihtiyaç duyarlar. Ancak, gerek öz kaynaklarının yetersizliği gerekse kredi olanaklarının yetersizliği nedeniyle finansman sorunu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Finansman sorununun çözümü için; ortaklık paylarının yasanın ön gördüğü oranlarda arttırılması ve ödenmeyen ortaklık paylarının ödenmesi için ortaklara eğitim verilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yönetim ve finansmanına tarım ve tarım dışı tüm kooperatif ve üst örgütlerinin sahip olacağı bir “Kooperatifler Bankası” kurulmalıdır. Böylece kooperatif üst örgütlerinin, küresel şirketlerle olan rekabet şansları artmış olacaktır. Kurulacak olan kooperatifler bankası, her türlü bankacılık işlemlerini yapmalı, ortak ve ortak dışı tüm kooperatiflerden ve şahıslardan mevduat toplamalı ve sadece kooperatif ve üst örgütlerine (tercihen ortaklarına) kredi vermelidir. Ancak ülkemizde kooperatifler bankasının kurulabilmesi için bazı şartların sağlanması gerekmektedir. Bu şartlar; üst örgütlenmenin tamamlanması ve mevzuat sorununun giderilmesidir.

Anket sonuçlarına göre mevzuat sorunu, kooperatif üst örgütlerinde yaşanan ikinci önemli sorundur. Ülkemizde kooperatifçiliği düzenleyen yasalar yetersiz, karışık ve önemli bir kısmı ise antidemokratiktir. Bu da, önemli bir sorundur. Bu sorunun çözümlenmesi amacıyla, Türkiye’de tarım ve tarım dışı tüm kooperatiflerin tek bir demokratik Kooperatifler Yasası’ na göre kurulup işlemesi gerekmektedir. Bu amaçla, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun demokratik yapısına dokunulmadan kooperatifçilik ilkelerini içerecek biçimde düzenlenmesi, mevduat toplama ve kooperatifler bankasının kurulması konusunda açıklık getirilmesi gerekmektedir.

Diğer önemli sorun ise, “devletin kooperatifçiliğin gelişimini desteklememesi”dir. Özellikle yıllarca devlet güdümünde olan tarım satış ve tarım kredi (tarım kredi kooperatifleri 1995 yılında çıkarılan 553 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile oldukça demokratikleşmişlerdir) kooperatiflerinde “Ortağın Demokratik Yönetimi” ve “Özerklik ve Bağımsızlık” ilkeleri zedelenmiştir. Devlet, kooperatiflerin gelişimine kadar geçen süre içerisinde onlara destek vermelidir. Ancak, kooperatiflere destek verirken “Ortağın Demokratik Yönetim İlkesi”ni ve “Özerklik ve Bağımsızlık İlkesi”ni zedelememesi gerekmektedir. Ayrıca devlet, finansman kaynaklarının kurulup geliştirilmesini, kooperatif üst örgütlerinin gelişimini sağlayıcı tedbirlerin alınmasını ve yasal düzenlemelerin yapılmasını gerçekleştirmelidir.

KAYNAKÇA

Anonim, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği 2008 Faaliyet Raporu, Ankara 2007.

Akın, H. Cemil, “Türkiye Tarım Kredi Kooperatiflerinin Çalışmaları ve Kooperatifçiliğimizin Geliştirilmesi İçin Öneriler”, *Kooperatif Dünyası*, Yıl: 23, Sayı: 271, Ankara 1993.

Bilgin, Necdet ve Şaban Tanıyıcı, “Türkiye’de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi”, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: 15, Karaman 2008.

Çıkm, Ayhan ve Karacan, A. Rıza., *Genel Kooperatifçilik*, Ege Üniversitesi Basımevi, No. 511, Ankara 1994.

İnan, İ. Hakkı, *Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul 2008.

Kara, Mustafa, *Kooperatifçilik*, Eduser Yayıncılık, Bolu 2003.

Koçtürk, Mustafa, *Kooperatiflerde Finansman*, Manisa 2005.

Mülayim, Z. Gökalp, “Türkiye’de Bir Kooperatifler Bankası Kurulması İhtiyacı: Nedenleri ve Hedefleri”, *Kooperatif Dünyası Dergisi*, Yıl: 26, Sayı: 305, Ankara 1996.

Mülayim, Z. Gökalp, *Kooperatifçilik*, Yenilenmiş Üçüncü Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2006.

Rehber, Erkan, Tarımda Örgütlenme ve Sorunları, www.erekonomi.com/orgut.pdf, (05.02.2011).

Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARİP), <http://www.arip.org.tr/kkp.htm>, (01.09.2009).

